

המשפט העברי, ואיסור ההליכה לערכאות

[פרשת משפטים (שיחה 1) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה", הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם". (שמות כא)

- כותב התנחומא (קטע ו', והוא נלקח משאילתות דרב אחאי גאון) "דאסיר להון לדבית ישראל למיזל לדינא לקמי עו"ג, אלא לבי דינא דישראל. דבר אחר: לפניהם ולא לפני הדיוטות".
- וכך פסק הרמב"ם: "כל הדין בדיוטות עכו"ם (צ"ל הגוים) ובערכאות שלהן, אע"פ שהיו דיניהם כדיני ישראל, הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבנו שנאמר... לפניהם ולא לפני עכו"ם (=גוים), ולא לפני הדיוטות" (הלי סנהדרין, סוף פרק כו).
- ובשו"ע חו"מ (סי' כ"ה) מובא כמעט כל הנוסח החרף הזה של הרמב"ם, פרט לסוף דבריו על ההדיוטות, כי בסי' ח' הרמ"א התיר דיון לפני הדיוטות כשקבלו עליהם שני הצדדים התובע והנתבע, כמו שיבואר בהמשך להלן.

ועלינו לשאול:

1. מה חרי האף הגדול הזה? [רש"י עונה מיד (וכן הוא במכילתא), שבכך מחללים שם ה' ונותנים יקר לע"ז ("ואויבינו פלילים")]
2. כאן התורה רושמת את הצו הראשון אחרי מתן תורה, ובכך מתחילים? לכאורה היה צריך להתחיל במועדות, פרישה מעריות או אחד מיסודות התורה?
3. הנכשל בזה נפסל מלשמש כש"צ בתפילה ("משנה ברורה", תקפ"א ס"ק יא). – למה?
4. צ"ע אם איסור זה קיים במדינת ישראל דהאידינא, כי הרשב"א התיר כאשר שני הצדדים "קבלו עליהו", ובארצנו יש כמו "הסכמה כללית" לדון לפני ערכאות, מפני הסדר הטוב הציבורי.

תשובה לשאלה א – (מהי החומרא שבדבר)

עלינו לדעת כי ישנם ב' מקורות וסיבות, לעשיית צדק חברתי.

- א. הנפוצה באומות היא – "לא אזיק לך וגם אתה אל תזיק לי". כלומר, מחמת האנוכיות הסכימו כל הציבורים לחוקק חוקים הדדיים כדי ליצור מסגרת קבועה השומרת על האזרחים לבל יפגעו החזקים בחלשים, לבל ייווצרו מריבות היות שכולם גרים באותו מקום בשכנות.
- ב. אבל ישנו מקור יותר עליון ויותר קדוש, והוא לעשות את הטוב כי כך צוה ה'. בגלל "והלכת בדרכיו" - האדם צריך ליזהר לא להזיק לרעהו ואף לתת לו מלוא זכויותיו ע"פ התורה. כידוע, המסקנות של כל אחת מהשיטות אינן זהות אלו לאלו בכלל!

"המשפט לאלהים הוא" (דברים א, יז). כאשר משה רבנו ישב לדון את העם התרעם עליו יתרו "מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם? מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בוקר עד ערב?" (שמות יח, יד). יתרו לא בא בביקורת של "נבול תבול" אלא תבע כבודם של עם ישראל, אותם היקרים שזכו ליחס של נסים ונפלאות בצאתם ממצרים. ענה לו משה "כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים". כלומר, חיפוש הצדק הוא שם נרדף לדרישת השכינה בישראל. "אלהים נצב בעדת אל" - ורק אחרי הודעה זו של משה ליתרו, עבר יתרו לנושא של "נבול תבול".

ועלול להיות מצב שלפי עיני בשר ודם, יש יותר 'צדק' בחק מסוים שחקקו בני אדם, יותר מאשר החק הנמסר לנו בסיני! כך כותב הקדמון **רבנו נסים** (תלמיד רשב"א) :

"במשפטי-התורה חל הענין האלוהי באומתנו... ומפני זה אפשר שיימצא במקצת משפטי ודיני האומות מה שהוא יותר קרוב לתיקון הסדר המדיני, ממה שימצא בקצת משפטי התורה" עכ"ל.

(י"דרשות הר"ן, דרוש יא, במהדורת פלדמן, דף קצא). אלא הענין הוא שמשפטי התורה הם מלבוש המכסה על אורות סודיים. ישנם בסיסים רעיוניים שעיקריהם דברי קבלה. דברי תורה הם כמו קרחון בים. אנו רואים רק מקצת ממנו גלוי לעינינו ומרביתו מוטמן ומוסתר מאתנו.

וכך כותב מהר"ל :

"לפיכך העוסק בתורה, העסק הוא בדברים גדולים. כי אין לך לומר כי כאשר עוסק בדברים הגשמיים כמו נזק השור ובור שאין לו עסק בדברים הפנימיים... " (י"תפארת ישראל, פ"יג).

ועוד כתב – "וכאשר ישיג הידיעה במשפט תנור וכיריים (תחילת מסכת כלים), יקנה הצלחה נצחית... אף כי המצוות הם בדברים הגשמיים, אין להם יחוס אל הגשמי" (שם, פ"יא). ובכן, הנוטש דברי אלהים חיים והולך לפי הכרעת שכלו של בשר ודם, אין זו אלא בגידה שפלה בצו האלוהי.

לכן ה"חזון איש" כותב :

"ואע"ג בדליכא ביניהם דיין שידין על פי משפטי התורה, ומוכרחים למנות בעל שכל לפי מוסרי האדם (=וכן התיר הרשב"א, ומובא בשו"ע חו"מ סי' ח') אבל אינם רשאים לקבל עליהם חוקי העמים (חק עותומני או בריטי) או לחוקק חוקים (=כנסת"). שהשופט כל דין שלפניו לפי הנראה אליו, זהו בכלל "פשרה" ואין ניכר הדבר שעזבו מקור מים חיים, לחצוב בורות נשברים. אבל אם יסכימו על חוקים, הרי הם מחללים את התורה ועל זה נאמר "אשר תשים לפנים ולא לפני הדיוטות". ועוד הדבר יותר מגונה, שהמירו את משפטי התורה על משפטי ההבל. ואם יסכימו בני העיר על זה אין בהסכמתם ממש. ואם יכופו על זה, משפטם גזלנותא ועושק, ומרימים יד בתורת משה". (י"חזון איש" על חו"מ, דף 368).

עוד יש להוסיף על דבריו.

ההיתר שכתוב בשו"ע סי' ח' למנות דיינים השופטים לפי שכלם, זהו רק כאשר אין ביניהם "חכמי התורה" (כמו העיירות בנדחי צרפת, בתקופה ההיא). אבל המצב בא"י היום שיש לנו בה "בתי דין רבניים" ופשיטא שהשו"ע לא מתיר במצב כזה.

ויש הטוענים שיש בקבלת הערכאות מדין "דינא דמלכותא דינא" (עיין שו"ע חו"מ סי' שסט סעיף ח'), אבל הרי הש"ך ס"ג הדברים – "היינו דוקא מה שאינו נגד דין תורתנו, אלא שאינו מפורש אצלנו. אבל לדון בדיני עכו"ם (=הגוים) בכל דבר (שהוא) נגד תורתנו, ודאי לא ייעשה כן בישראל" (ש"ך על סי' ע"ג ס"ק לט). והוסיף עליו "חזון איש": "לשון הש"ך קשה לכוון. שאין חילוק בין דין מפורש לאינו מפורש, ואין בכלל דין שאינו מפורש, שהכל מפורש בתורה" (על חו"מ, דף 464).

וכך הוזכר בהקדמה לח"א של "בית זבול" (הרב חרל"פ) – "כי אשב בחושך, ה' אור לי. שכל הספקות שאפשרים להוולד עד עולמי עד, לכולם יש מקור והכרעה בתלמוד בבלי, ולא נקבעה בו שום מלה ואות יתרה כי אם מה שיש בו וממנו ללמוד וללמד הלכות קבועות שאפשר לפשוט מהם, וכמו נבואה – שכל נבואה שלא הוצרכה לדורות, לא נכתבה (מגילה י"ד). – פן כל הוה אמינא וסלקא דעתך שאין ללמוד מהם הלכה לדורות, לא נכתבה בתלמוד ולא קבעם רב אשי במשנתו. באופן שבתלמוד בבלי נכללו כל ההכרעות לכל הבעיות והספקות שבעולם, והכל כתוב מיד ה' עליהם השכיל. ומאז שנחתם התלמוד אין עוד בעיות וספקות שלא הוכרעו" עכ"ל. כל זה נרמז בדברי חז"ל "כי לא דבר ריק הוא" – ואם ריק הוא, מכס הוא ריק שאין אתם יגיעים בתורה" (ירושלמי, פאה א/א).

יותר מזה. אסור בכלל למנות לשום מינוי בישראל אנשים שהם מחוסרי יראת ה'. כלשון הרמב"ם – "וכל מי שאין בו יראת שמים, אע"פ שחכמתו מרובה, אין ממנין אותו למינוי מן המינויים שבישראל" (הלי' מלכים א, ז). ובכן הם דיינים פסולים, והבא לפניהם עוד מחזק את ידם ומאשר את סמכותם.

לשאלות ב-ג – (מדוע פתחה התורה בדיני ממונות / ומדוע הדין לפני ערכאות, פסול לשמש כש"צ?); ע"י כל ההסבר הנ"ל ברור מדוע נחשב בכך מחזק ע"ז. כי בורא עולמים הוא צריך לקבוע את ההמשך התקין והסדיר של מעשי ידיו. להבדיל, גם בין אוה"ע ודתות אחרות, כומריהם הודיעו על חוקי "צדק". והנוטש דעת חו"מ והולך אחרי הזולת, כאילו מחזק כוחות זרים ומוזרים. ולכן, מצוה זו היא ההודעה הראשונה אחרי מתן תורה. ולכן, עברין בזה – נפסל מלשמש שליח ציבור לגשת לפני ה' ולבקש על ישראל רחמים. כי כיצד קטיגור ייהפך לסניגור?

- לשאלה ד** – (מה דין בתי המשפט שבארץ כיום) בנוגע לנוהלים של בתי משפט בא"י בזמננו, רבה הביקורת.
1. הרי הם מקבלים עדותם של פסולי לעדות כגון גוים או מחללי שבתות, ואפילו עד אחד.
 2. הם מאמינים להודאת הנאשם המפליל את עצמו (למרות "שאינ אדם משים עצמו רשע", וברור שמחמת איזו כפיה שכפו אותו הוא מודה).
 3. הם עושים "עיסקת טיעון" שמוותרים על תביעה נגד פושע מסוים אם יעיד נגד חבריו-לפשע והוא נהפך להיות "עד מדינה" (ולמרות שהדבר מגוחך. וכי איזה נאמנות יש לפושע, כל שכן שהוא מעיד רק כדי להציל את עצמו!).
 4. ובכלל, הרבה מפסקיהם הם ע"פ אומדנא והתרשמותו של השופט.
 5. כן יש עוד טענות הגיוניות נגד סדרי משפטיהם. אבל כל זה אינו עולה במשקל מול הטענה הכבדה ביותר – שאפילו היו דיניהם כדין תורה ממש (מה שאין כן המצב בכלל), אסור לדון לפני הדיוטות וזהו כאילו מרים יד בתורה. ואמרו בתנחומא על פסוקנו "אם אין דין (תורה) למטה (בעוה"ז) – יש דין למעלה (עונש שמיימי). אם יש דין למטה – אין דין למעלה. ובפרשת מינוי שופטים, רש"י מביא בשם חז"ל: "למען תחיה וירשת את הארץ - כדאי הוא מינוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם" (על דברים טז, כ).

אנו מקווים ליום שה' יקיים "ואשיבה שופטיך כבראשונה". (עיין מגילה יז:).